»Ako društvo nije u mogućnosti pomoći mnogobrojnim siromasima neće biti kadro ni spasiti malobrojne bogataše.»
J.F. Kennedy

U vrijeme Adama Smitha odnos rada i kapitala bili su određeni supstitucijom prvog u korist drugog. Čovjek je postao u organskoj manufakturi (predvečerje i početak industrijske revolucije) opslužitelj strojeva. Izum parnog stroja mnostruko je uvećao proizvodne mogućnosti razvijenih remalja, posebno Engleske. Otuda ne čudi da je engleski liberalizam (usporedi Ricardove komparativne prednosti) osudio merkantilizam kao štetnim modelom privrednog sustava i politike. Sve do Prvog svjetskog rata Engleska je bila odlučujući čimbenik gospodarskih kretanja. Listov protekcionizam (identificiran u SAD-u) bio je privredni odgovor tadašnje Pruske države. Karl Marx nakon socijalista utopista, diveći se proizvodnim mogućnostima kapitalizma, dao je briljantnu kritiku kapitalističkog načina proizvodnje. Koncentracija i centalizacija kapitala bila je samo katalizator koji je ubrzao razvoj kapitalizma.

Za uočiti je činjenica da je rad bio pridodan kapitalu koji je bio determinanta razvoja. Ovo je tim značajnije ako se uoči inferiornost rada koji je često bio osposobljavan tjedan dana ili još kraće vrijeme. Kako je akumulativna sposobnost Engleske bila najveća, to je ona postala neprijeporna sila Zemlje.

!984. godine Rosenbeg izdaje knjigu pod sugestivnim naslovom «Bogatsvo naroda i tehnologija» u kojom pokazuje dramatično povećanje uloge tehnologije i istu postavlja u središte promatranja. U odnosu na Smithovo Bogatsvo naroda kapital postaje kratkoročan jer je tehnologija kratkoročna (inovacije su kontinuirane) dok je jednostavan rad, uglavnom supstituiran u pojmovima iz vremena Adama Smitha. Međutim, ono što je u vrijeme Adama Smitha bilo, uglavnom, izvan sustava proizvodnje sada postaje bitnim čimbenikom proizvodnje. Radi se, naravno, o znanju bez obzira je li to materijlizirano znanje (kao u vrijeme Adama Smitha) ili je to visoko obrazovni nivo samih zaposlenika. Sam proces tehnologije ima svoje «amortizere» i zaposlenici se bave sve više optimalizacijom, putem iteracija, dok je odvijanje privredne aktivnosti tek «tehnički» dio priče. Prema tome, tehnologiji se suprostavlja visokoobrazovani rad koji je i sam rezultat procesa kapitalizacije (obrazovanja) koja se produžuje na radni vijek. Standardni radovi, bez obzira na stručnu spremu, postaju sve manje standardizirani čime se ozbiljno narušava snaga organiziranog rada (sindikata).

Važno je napomenuti da se početkom XX stoljeća, što je svima eksplicite vidljivo na kraju Prvog svjetskog rata, mijenja lider i na mjesto Engleske dolazi SAD. One, u osnovi, nastavljaju politiku Engleske koja traje do danas. Umjesto liberalizma dobijamo naziv neoliberalizam. Početkom sedamdesetih godina nakon prvog naftnog šoka započinje proces globalizacije i dramatične izmjene privredne strukture u uvjetima povećanog ograničenja energetskih izvora zbog skuplje nafte. I dok se mjenja privredna struktura razvijenih zemalja, nerazvijene kupuju i dalje stare tehnologije (veliki potrošaći energije) što rezultira poznatom krizom družničkih zemalja a započinje Meksikom.

Sve je to uvertira kraju osamdesetih godina kada se urušava tzv. Drugi svijet. Točka infleksije može se odrediti padom berlinskog zida. Globalizacija dobija na ubrzanju. Privredna i socijalna

struktura tzv.Drugog svijeta se urušava. Šok terapije temeljem sugestija MMF-a i World bank-a ne odnose se samo na gospodarski sustav i politiku već i na socijlani sustav. Ponovljeni izbori u tranzicijskim zemljama vraćaju klatno na stranke i partije koje su «oprane» od prethodnog sustava i obećavaju više socijalne pravde. To se, jasno, ne događa. Gubitak gospodarske i socijalne samostalnosti postaje jasno svim građanima a posebno onim koji su ostali bez posla i socijalne pomoći. Zemlje tzv. Trećeg i Četvrtog svijeta ostaju na periferiji i čekaju dio Drugog svijeta koji će im se pridružiti.

Globalizacija kao neoliberalistički model funkcionira tako da multinacionalne korporacije diktiraju uvjete manje razvijenim zemljama da bi investirale i tako dinamizirale privrednu aktivnost (nikako i razvoj). Zemlje postaju sve veći konkurenti kako bi privukle kapital. Račun se ispostavlja socijalnim programima koji se najprije smanjuju pa potom ukidaju. Individualizacija rizika i smanjenje porezne presije (ako multinacionalnim kompanijama već nije moguće ponuditi porezno izuzeće) temeljni su insturmenti «institucionalnih komparativnih prednosti». Monetarna i tečajna politika «okoštavaju» kako bi se smanjio rizik od eventualne inflacije i tečajnog rizika.

Postavlja se pitanje rađa li se tim i takvim politikama u pojedinim zemljama povnovno ovisnost domaćeg stanovništva i zemlje u cjelini novim interesima koji nisu u sudbinskoj svezi sa odnosnom zemljom?

“Teoretičari ovisnosti odgovorili su na to pitanje potvrdno, i to iz nekoliko razloga: odluke o nacionalnoj ekonomskoj politici donose se sada izvan zemlje i za korist drugih. Nacionalna ekonomija je “iskrivljena” jer njen pravac diktiraju vanjske potrebe, a ne njena autohtona logika. Nacionalna inicijativa je ugušena često do stupnja “industrijskog infaticida” - to jest, domaći industrijski razvoj je zaustavljen u interesu strane inicijative, koja dominira nacionalnom privredom. Napokon, autohotono stanovništvo je pauperizirano, uz izuzetak takozvane comprador klase - lokalnih grupa koje postaju zastupnicima strane inicijative. To gledište na učinke prodiranja kapitalizma sjajno je sažeto u frazi koju je skovao Andre Gunder Frank, i sam značajan teoetičar ovisnosti - “razvoj nerazvijesnosti” (“development of underdevelopment”). Drugim riječima, nerazvijenost Trećeg svijeta nije stanje koje prethodi dolasku međunarodnog kapitalizma u te zemlje, već je prije stanje što ga taj međunarodni kapitalizam proizvodi, i to nužno.” (Izvor: Peter L. Berger: “Kapitalistička revolucija”, Nprijed, Zagreb, 1995., str. 149. i 150.)

Kao što je znano privreda se ponaša ciklički. Teoriju ciklusa, koliko je meni poznato, prvi je iznio Josip u Bibliji tumačeći faraonov san o sedam debelih i sedam mršavih krava. Da podsjetim, zadatak faraona je bio da u vrijeme dobrih žetvi otkupi sav višak žita i da ga u nerodnim godinama proda/podijeli svojim podanicima. Pored anticikličke politike vidimo i imperativ socijalne odgovornosti faraona. Upravo ono što je učinio faraon jer je bio bog i imao božansku vlast to danas ne čini kapital odnos. On upravo dinamizira svoju profitnu maržu a da pri tome ne pazi na društvene cost-benefit učinke. Kapital odnos jasno određuje sva pravila cjelokupnog društvenog a ne samo ekonomskog sustava. Tu je ta razlika i tu je opasnost po Zemlju kao cjelinu. Marx je rekao: «Akumulirajte, akumulirajte u tom je sav Mojsije i proroci». Ja bih dodao i tako jest. Dovoljno je pročitati knjigu Jeremy Rifkina: «Posustajanje budućnosti» da bi se shvatilo kuda plovi ova naša planeta. Zato me ne čudi izjava poznatog financijskog gurua Georgea Sorosa govoreći o globalizaciji: «Slom globalnog tržišta bio bi traumatski događaj s

nezamislivim posljedicama. Ipak, čini mi se lakše to zamisliti nego nastavak sadašnjeg režima.»

Iz ovih naznaka moguće je zaključiti da u uvjetima kapital odnosa nije moguće graditi primjerenu socijalnu politiku a kamo li socijalno društvo. Promjene socijalnih podsustava u Europskoj uniji izazivaju brojne prosjede. Austrija i Francuska samo su zadnji primjeri. Jasno je da kapital odnos sam u sebi, svojim funkcioniranjem, nosi klicu novih izazova i novih odgovora. Jedno od njih je iskustvo zemalja sa tzv. intervencinoističkim privrednim sustavom. Drugi je globalni odgovor najsiromašnijih i najugroženijih građana Zemlje. Kapital, da bi sebe zaštitio, morat će pružiti minimum socijalne sigurnosti čovjeku kao takvom bez obzira gdje živio, kojem kulturnom krugu pripadao ili koje boje kože bio. U protivnom nije nezamisliva kataklizma i mnogobrojni sukobi na relaciji razvijeni – nerazvijeni. Naprosto nije točno da dostignuća ljudskog genija neće biti u funkciji Čovjeka već u funkciji pojedinaca. Prvi je korak u tom pravcu da se smanji broj nezaposlenih i da se otvori prostor najnerazvijenim zemljama putem obrazovanja i, tim putem, stvaranja približno jednakih šansi; odnosno, da se omogući i učini dostupnim tehnologije koje su ima tako nedostižne. Monopol znanja je determinirajući monopol iz kojeg se ostali tek deriviraju. Prirodnim monopolom čovjek je ovladao i nije više tako drastična opasnost.

Budućnost se nalazi u socijalnom društvu koje će moći «pomiriti» ekonomsku učinkovistost i socijalnu odgovornost. Za sada ne naziru se rješenja. Pozivanje i prozivanje Crkve i intelektualaca tek je krik u pustinji kojeg nikako da čuju oni kojima je upućen.

Hrvatska je prošla od početka devedesetih sve užase «dogođene» tranzicije. Ovom svakako valja pridodati i rat koji je učinio mnoge dodatne užase. Ipak, bez obzira na sve dogođeno Hrvatska ima dovoljno ljudskih i inih resursa da započne izgradnju socijalnog društva. Ovo se može okarakterizirati kao utopija za što postoji obilje argumenata. Međutim, ovo se može interpretirati i kao šansa da se vratimo hrvatskom građaninu. Bezvoljnost i dnevne traume nisu najbolja preporuka za ovako postavljenu viziju. Međutim, mjenjajući sebe osposobljavamo se da mjenjamo našu okolinu. Promjena ambijenta znači promjenu šansi, a kada je rječ o šansama one ne moraju nužno uvijek biti loše.

Globalizacija znači preuzimanje (kontraudarac pametnih zemalja je trgovanje) tržišta odnosne zemlje. Hrvatska ima mogućnost da, temeljem svojih resursa, proširi svoje tržište što je čini manje ovisnom od drugih tržišta. Drugim rječima, Hrvatska može lakše ostvariti izvoznu strategiju.

Turizam je grana koja može značajno povećati hrvatsko tržište. Ne radi se o turizmu pred desetak godina nego o turizmu kao modernoj filozofiji življenja. U ovo svakako ulazi i stvaranja centara obrazovne izvrsnosti kao što to pokušava gospodin Radman.

Ovom svakako valja pridodati i značajne mogućnosti proizvodnje i prerade zdrave hrane kako iz mora tako i sa plodne Slavonije. Nije nebitno istaknuti da je Lika vjerojatno jedno od najprirodnijih (nedevastiranih) destinacija u Europi.

I konačno, pored ovako uglednog medicinskog fakulteta i činjenici da srednja Hrvatska «pliva» na termalnim izvorima, nije moguće ne identificirati mogućnosti pružanja usluga preventive i

kurative korisnicima treće dobi. Europa stari i to je tržište koje se samo može povećavati.

Ovim jasno nije isključena ni Pliva, ni Podravka, kao ni ostale uspješne tvrtke. Nacionalna financijska industrija i ovladavanje nacionalnom štednjom prvi je korak koji moramo učiniti. Moje fragmentarno najbrajanje je imalo za cilj da se konstatiraju hrvatski resursi. Ovo ne znači napuštanje Europske unije već dinamiziranje vlastitog razvoja, uz primjerenu socijalnu senzibilnost, kako bi u Eurposku uniju ušli kao subjekt a ne kao objekt.